

ภาวะพลเมืองกับเทศภาวะ

ฉลาดชาย รมิตานนท์

ศูนย์สตรีศึกษา ภาควิชาสตรีศึกษา

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ภาวะพลเมือง หรือในภาษาอังกฤษใช้คำว่า ‘citizenship’ เมื่อมองมาจากทฤษฎีการเมืองและทฤษฎีกฎหมายที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน หมายถึง ‘สิทธิ’ และหน้าที่ต่าง ๆ ของสมาชิกของ **รัฐชาติหรือเมือง** (city) อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากบริบททางประวัติศาสตร์ของบางสังคมโดยเฉพาะสังคมตะวันตก ภาวะพลเมือง อาจหมายถึงความเป็นสมาชิกของเมือง (city) หรือ นครรัฐ (city state) ที่มีลักษณะเป็น ‘เมือง’ หรือเป็นภาวะร่วมกันแบบเมือง หรือ ‘urban collectivity’ ที่โดยเปรียบเทียบกับสถานที่อื่น ๆ มีลักษณะที่เป็นสภาวะที่ปลอดจากการควบคุมหรือสั่งการจากกษัตริย์หรือรัฐ

หากย้อนกลับไปดูรากเหง้าของพลเมืองใน **ยุคคลาสสิกของกรีก** นักปรัชญาการเมืองและกฎหมายส่วนใหญ่มักจะโยงไปที่ **อริสโตเติล** (Aristotle) ผู้ซึ่งถือว่า ความเป็นพลเมืองตั้งอยู่บนพื้นฐานของ **การมีส่วนร่วม** อย่างกระตือรือร้นของปัจเจกในนครรัฐกรีกโบราณหรือ ‘Polis’

อย่างไรก็ตามควรตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ความเป็นพลเมืองหรือภาวะพลเมืองในความหมายของกรีกยุคคลาสสิกนั้นจำกัดอยู่เฉพาะ **‘เสรีชนที่เป็นผู้ชาย’** (free men) เท่านั้นที่จะมีสิทธิ์ที่จะมีส่วนร่วมในการถกเถียงทางการเมืองที่เป็นอย่างนี้เป็นเพราะคนเหล่านี้มีคุณูปการหรือมีส่วนร่วมในการสนับสนุนโดยตรงต่อนครรัฐซึ่งส่วนใหญ่ผ่านทาง การสนับสนุนด้านการทหาร และเศรษฐกิจ ดังนั้นคนเหล่านั้นจึงเป็นผู้ที่มีกรรมสิทธิ์เหนือทรัพย์สิน ซึ่งพร้อมที่จะเข้ามาเป็นผู้นำได้ ดังนั้นผู้หญิง ทาส คนจน เด็ก คนชรา คนพิการ (ส่วนใหญ่) จึงไม่ถือว่าเป็นผู้มีสภาวะพลเมือง

ยุคสมัยใหม่กับภาวะพลเมือง ในความหมายของสังคมตะวันตกเกิดมีพัฒนาการหรือจะเรียกว่าการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในหลาย ๆ ด้าน ยุคนี้มักเรียกกันในหมู่นักปรัชญาการเมืองและปรัชญากฎหมายว่า **ยุคทันสมัยบ้าง ยุคสมัยใหม่บ้าง** ในภาษาอังกฤษมักใช้คำว่า ‘modern period’ ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญดังกล่าวนี้เกิดขึ้นประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แต่ยุคทันสมัยที่ว่านี้กล่าวได้ว่าได้รับอิทธิพลบางส่วนที่สำคัญมาจากยุค **‘Renaissance’** หรือในภาษาไทยเรียกว่า ‘ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ’ หรือเป็นยุคที่นำเอาความรู้ของกรีกยุคคลาสสิกมาศึกษาใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นมาก่อนแล้วคือระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่-สิบหก ที่เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมคือการให้คุณค่าใหม่กับศิลปะ เช่น รูปสลัก และอาคารหรือสถาปัตยกรรมแบบกรีก ศาสนา ความเชื่อและตำนานที่เรียกว่า มหากาพย์ วิชาแพทย์ และอื่น ๆ อีกมาก หนึ่งคำว่า ‘renaissance’ อ่านว่า ‘เรอแนซซอง’ เป็นภาษาฝรั่งเศส

ยุคสว่าง หรือ ยุคปัญญาวาท หากใช้ทับศัพท์ภาษาอังกฤษคือ ปราบฏการณที่เรียกว่า ‘The Enlightenment’ ซึ่งอาจบรรยายสั้น ๆ ว่า เป็นยุคที่เกิดปรัชญาที่ว่าด้วยเหตุผล และ **ปัจเจกภาพนิยม** (reason and individualism) เหตุที่เรียกว่า ‘ยุคสว่าง’ ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าเกิดการหลุดพ้นออกมาจาก ‘ยุคมืด’ อันเป็นยุคที่เกิดภาวะมีติดบอดทางปัญญาของมนุษย์เนื่องจากถูกรอบงำโดยคริสตศาสนาแบบจารีตซึ่งเกิดขึ้นระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ห้า-สิบ ยุคสว่างหรือ ‘ปัญญาวาท’ นี้บางคนถือว่าเป็นช่วงเวลาสำคัญของการเกิดภาวะทันสมัย (modernity) ขึ้นในยุโรป

นักสตรีนิยมบางคนบรรยายว่า ภาวะปัญญาสว่างหรือ ‘ปัญญาวาท’ นี้ว่าเป็นยุคสมัยของยุโรปที่มีการประกาศเผยแพร่และยกย่องปรัชญาที่วางอยู่บนความคิดเรื่อง **ความก้าวหน้า**ที่มีรากอยู่ที่**ความมีเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์** (scientific rationality) กับการมีระบบระเบียบของสรรพสิ่งต่าง ๆ กล่าวคือ **โลกธรรมชาติ**ที่ควบคุมด้วยกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ส่วน**โลกทางสังคม**หรือ ‘social world’ ก็เช่นกันก็ต้องขึ้นอยู่กับ การตรวจสอบทางวิทยาศาสตร์ด้วยการใช้ทัศนะในการมองหาระบบและการปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างมีเหตุผลนั่นเอง อย่างไรก็ตามภาวะปัญญาสว่างหรือ ‘the Enlightenment’ แม้จะถือว่าเป็นปราบฏการณสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อความคิดและความรู้ต่าง ๆ ของโลกตะวันตกที่แผ่ขยายไปทั่วโลกในนาม ‘ความทันสมัย’ แห่ง ‘ยุคทันสมัย’ ในฐานะที่เป็นวิธีคิดหรือทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ (โดยเฉพาะในสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา) ที่รู้จักกันในนาม ‘โครงสร้างนิยม’ ‘Structuralism’ หรือ ‘โครงสร้าง-หน้าที่นิยม’ (Structural-functionalism) ก็ตาม แต่เมื่อมาถึงปัจจุบันก็ถูก ‘ถอดรื้อ’ โดยวิธีคิดแบบ ‘หลังทันสมัย-หลังโครงสร้างนิยม’ (Poststructuralism-Postmodernism) อย่างหนัก ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่และสลับซับซ้อนพอควร จำเป็นที่จะต้องพักไว้ก่อนในตอนนี

ภาวะทันสมัย หรือ ความทันสมัย

ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า ‘modernity’ กล่าวอย่างกว้าง ๆ คือการรับรู้อย่างกว้างขวางว่าเป็นการมีชีวิตอยู่ในสังคัมรูปแบบใหม่ เป็นรูปแบบที่ทันสมัยที่เริ่มมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด (กาละ/time) ในสถานที่ (เทศะ/space) ที่เรียกว่า ยุโรปยุคทันสมัยตอนต้น คำว่า ‘ภาวะทันสมัย’ มีความหมายที่แฝงอยู่ ซึ่งนักศึกษาคควรจดจำไว้คือ ‘ความมีเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ (scientific rationality) ความก้าวหน้า (progress) เสรีภาพของปัจเจก (freedom of the individual) และสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ของรัฐชาติที่กำลังเกิดขึ้น (political institutions of emerging nation states) ในยุคนั้น และที่อาจสำคัญไม่น้อยหรืออาจมากกว่านั้นคือ สภาวะทางความคิดหรือจิตใจที่อุทิศหรือมุ่งมั่นกับสิ่งใหม่ หรือ ‘the new’ หรือ ‘ของใหม่’ ซึ่งมีแรงดึงหรือมองไปสู่ ‘อนาคต’ อยู่ตลอดเวลา ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ภาวะทันสมัยนั้นต้องไม่คงที่ในมิติด้านเวลา (unfixed in time) หรืออาจกล่าวได้อีกเหมือนกันว่า ถ้าติดหรือคงตัวอยู่ในภาวะปัจจุบันก็จะถูกแทนที่ด้วยของใหม่ที่ ใ้ อย่างไรก็ตามในแวดวงนักคิดตะวันตก รวมทั้งนักสตรีนิยมด้วยได้พากันพูดถึง ภาวะหลังทันสมัยกันมากแล้ว ซึ่งตอนนี้

เราจะยังไม่ไปถกกันในเรื่องนี้ แต่จะลองโฉบเข้าไปดูเรื่องที่เกี่ยวข้องว่าเป็นแก่นสารของภาวะทันสมัยบางเรื่องก่อน
เช่น

ความมีเหตุมีผลทางวิทยาศาสตร์

เรื่องนี้มีสองแนวคิด หรือมโนทัศน์ หรือเจตน์คติ (concepts) ของความคิดแบบตะวันตกผนวกกันอยู่คือ
ความมีเหตุมีผล (rationality) กับวิทยาศาสตร์

ความมีเหตุมีผล หรือ ‘rationality’ กับ ‘เหตุผล’ หรือ ‘reason’ นั้นถูกสร้างขึ้นมาแบบควบคู่กันกับคำ
ที่มีความหมายตรงข้าม ในลักษณะเหมือนเป็น ‘ขั้วตรงข้าม’ และการใช้หรือความหมายมักจะผันแปรไปจาก
บริบทหนึ่งสู่อีกบริบทหนึ่ง กล่าวคือความหมายเปลี่ยนไปตามบริบทหรือเงื่อนไขแวดล้อม แต่ทั้งสองคำนี้คือ
‘ความมีเหตุมีผล’ กับ ‘เหตุผล’ นั้นแต่ละคำใช้เพื่อแสดงถึงความหมาย หรืออะไรที่ ‘ตายตัว’ (fix) และมี
ความหมายในทางบวกของหลักการเหตุผลที่ได้รับอภิสิทธิ์ (ว่าถูก) ส่วนอะไรที่ถูกจัดให้อยู่ตรงกันข้ามกับภาวะ
นั้นถูกถือว่าผิดหรือไม่ดี นักสตรีนิยมหลายคน เช่น อิริกาเร (Irigaray 1974) วิตติค (Wittig 1992) ได้จัดสภาวะ
ตรงกันข้ามนี้ว่าเป็น ‘อื่น’ หรือ ‘opposition others’ เช่น วัฒนธรรม/ธรรมชาติ ความเป็นผู้ชาย/ความเป็นผู้หญิง
หรือ ‘masculine/feminine’ เป็นต้น

ที่ถือกันว่าเป็นสาระสำคัญที่ต้องยกขึ้นมาถกเถียงในหมู่นักสตรีนิยมคือ ‘ความมีเหตุมีผล’ และ
‘เหตุผล’ ก็ดีนั้นมักถูกจัดให้เป็นคุณสมบัติของผู้ชาย การจัดแบบนี้ถูกนักสตรีนิยมยุคต้น ๆ เช่น แมรี
โวลล์สโตนคราฟท์ (Mary Wollstonecraft) ผู้ตีพิมพ์หนังสือเรื่อง *Vindication of the Rights of Woman*
ขึ้นมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1792 (พ.ศ. 2335) หรือสองร้อยกับหนึ่งปีมาแล้ว (นับถึงปีที่ผู้เล่าเขียนต้นฉบับนี้) เธอตั้ง
คำถามอย่างเอาจริงเอาจังกับการอ้างของพวกผู้ชายว่า พวกผู้ชายเท่านั้นเป็นผู้มีเหตุมีผล การต่อสู้ของเธอและ
ขบวนการผู้หญิงตั้งแต่ยุคนั้นยังคงสืบทอดมาจนปัจจุบันในนาม **สตรีนิยมเสรีนิยม** คือการเรียกร้องให้ผู้หญิงมี
สิทธิ์ได้รับการศึกษาที่จำเป็นเพื่อผู้หญิงจะได้ ‘มีเหตุมีผล’ เหมือนกับผู้ชาย สิทธิ์นี้เป็นสิทธิ์ที่ผู้ชายปฏิเสธไม่
ยอมให้กับผู้หญิง และเมื่อผู้หญิงมี ‘เหตุมีผล’ แล้ว ผู้หญิงในฐานะ **พลเมือง** ก็ย่อมจะต้องมี **สิทธิ์ในการ
ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง** ได้ ซึ่งในขณะนั้นและในขณะนี้หลายคนยังมองว่านั่นคือ การมีส่วนร่วมทางการเมือง
ในระบอบการเมืองใหม่ที่เพิ่งสถาปนาขึ้นในตอนนั้น ซึ่งก็คือ **ระบอบประชาธิปไตย** นั่นเอง อย่างไรก็ตาม นัก
สตรีนิยมหลายคนหลายแนวทางต่อมาเห็นว่า การมีสิทธิ์และใช้สิทธิ์ในการเลือกตั้งเพียงเท่านั้นไม่มีความหมาย
ว่าเป็นประชาธิปไตยแล้ว ประชาธิปไตยมีความหมายมากกว่านั้น อย่างไรก็ตามในขั้นตอนนี้ต้องการเพียงจะ
บอกว่า โอกาสในการศึกษา และการได้รับการศึกษาของผู้หญิงนั้น ๆ เป็นการต่อสู้หรือเป็นการต่อรองว่า
ผู้หญิงก็เป็นเพศที่มีเหตุมีผลได้เช่นเดียวกับผู้ชาย และเมื่อผู้หญิงมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมหรือ
เหมือนกับผู้ชายแล้ว ผู้หญิงก็จะไม่ใช่ ‘คนอื่น’ และจะหลุดพ้นจากการเลือกปฏิบัติหรือ ‘ถูกกันออก’ หรือ

สามารถเข้าถึง ‘อำนาจรัฐ’ และ ‘ความยุติธรรม’ ได้ วิธีคิดแบบนี้ ปัจจุบันก็ยังใช้กันอยู่ เช่น ในรูปของการ ‘เพิ่มอำนาจ’ หรือ ‘empowerment’ ให้กับผู้หญิงด้วยการเรียกร้องโอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมกัน

ในกรณีของประเทศไทย ‘ภาวะทันสมัย’ หรือ ‘ความทันสมัย’ ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของคนไทยทุกคนก็ว่าได้ มากบ้างน้อยบ้าง ชัดบ้างไม่ชัดบ้าง อาคารบ้านเรือน ห้องนอนที่เรานอนก็เป็นสิ่งทันสมัย การตื่นตามเวลาหน้าฟีกาปลูก หรือโทรศัพท์มือถือ เพราะต้องไปทำงานให้ทันเวลา การตรงต่อเวลาก็เป็นความทันสมัย การทำงานเต็มตามเวลาที่หน่วยงานกำหนดก็เป็นไปเพื่อ ‘ความก้าวหน้า’ ในหน้าที่การงาน หน่วยงานก็จะก้าวหน้าเติบโต และ ฯลฯ

อนึ่ง ความทันสมัยนี้เข้ามาสู่เมืองไทย ซึ่งในขณะนั้นเรียกว่า ‘สยาม’ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เกิดการปฏิรูปสังคมสยามครั้งใหญ่เพื่อรับมือกับ ‘ลัทธิอาณานิคม’ จึงเกิดการปฏิรูปหรือเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เช่น ระบอบรัฐสภา การบริหาร กฎหมาย เศรษฐกิจ สังคม-วัฒนธรรม เกิดขึ้นมากมายหลายด้าน เช่น ด้านกฎหมายมีการนำเอาระบบกฎหมายตะวันตก เช่น กฎหมายอังกฤษ กฎหมายเยอรมัน กฎหมายฝรั่งเศส เข้ามาปรับใช้และมีผลบังคับใช้ที่กระทบชีวิตของประชาชน หรือ ‘พลเมืองไทย’ ทั่วหน้า ถ้านักศึกษามองลึกไปถึง ‘ปรัชญากฎหมาย’ ที่อยู่เบื้องหลังกฎหมายรายมาตราของกฎหมายไทยทุกประเภทก็อาจมองเห็นปรัชญาที่มีกำเนิดมาจาก ‘ภาวะทันสมัย’ ของตะวันตกซ่อนอยู่

ตัวอย่างเช่น กฎหมายกำหนดว่าบุคคลใดเป็น ‘ชาย’ บุคคลใดเป็น ‘หญิง’ นอกจากจะดูที่สรีระร่างกายแล้วยังมีการตรวจสอบฮอร์โมน ซึ่งเป็นหลักการทางวิทยาศาสตร์ สาขาชีววิทยา กฎหมายสัญชาติซึ่งมีผลในการกำหนดว่าใครเป็นพลเมืองใครไม่ใช่พลเมืองของประเทศใด ใช้หลักการ ‘สายเลือด’ และ ‘ดินแดน’ เป็นต้น ที่จริงแล้ว ‘ประเทศไทย’ ที่เรารู้จักและเป็นพลเมืองไทยในปัจจุบันก็เป็นหน่วยทางการเมือง การปกครองการบริหารที่เกิดขึ้นในยุคทันสมัยเรียกว่า ‘รัฐชาติ’ หรือ ‘รัฐชาติสมัยใหม่’ เราจะพูดถึงเรื่องนี้อีกตอนหลัง

การศึกษา สาธารณสุข การแพทย์ การทหาร เกษตรกรรม การคมนาคม สื่อสาร เทคโนโลยี และอื่น ๆ อีกมากมาย แม้กระทั่งการแต่งกายของคนไทยเราก็เปลี่ยน ตัวอย่างเช่น เวลาเราชมเพื่อนที่แต่งตัวสวยงามด้วยชุดเสื้อผ้าชุดใหม่เรามักพูดว่า “ไอ้ไฮเดินจังเลย” ‘เดิน’ ในที่นี้คือ ‘modern’ นั่นเอง

วิทยาศาสตร์ เป็นชุดความรู้ใหม่ที่ถือกำเนิดขึ้นในยุคทันสมัยที่เชื่อถือได้เพราะวางอยู่บน ‘เหตุผล’ ที่สามารถตรวจสอบหรือพิสูจน์ได้ ดังนั้น ‘ความมีเหตุมีผล’ อย่างเป็นวิทยาศาสตร์’ จึงถูกสถาปนาให้เป็นความรู้สูงสุด กล่าวคือเป็น ‘ความจริง’ นั่นเอง อย่างไรก็ตาม นักสตรีนิยมโต้แย้งว่าแขนงวิชาต่าง ๆ ของวิทยาศาสตร์ เช่น โดยเฉพาะชีววิทยาและจิตวิทยาที่มักถูกนำมา ‘ตีความ’ ลักษณะตาม ‘ธรรมชาติ’ ของผู้หญิงนั้น เป็นชุดความรู้ที่ไม่น่าเชื่อถือ กล่าวคือ วิธีการศึกษา หรือสร้างความรู้แบบสังเกตการณ์และการวิเคราะห์ในทั้งสองสาขาวิชานี้เต็มไปด้วยอคติ และการบิดเบือน ตัวอย่างเช่น **ชีววิทยา** ใช้การศึกษาสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่ในวงการชีววิทยาถือว่ามีวิวัฒนาการสูง เช่น ลิง เพื่อที่จะนำผลที่ได้มาเอามาอนุมานหรือคาดคะเนหรือวาง

แนวทางว่า อะไรคือแบบแผนพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของมนุษย์ เช่น แบบแผนการร่วมเพศของลิงในหมู่พ่อแม่ ลูก เครือญาติ อย่างไม่มีข้อห้าม แต่สำหรับมนุษย์แล้วไม่ควรทำ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องสร้างข้อห้ามของการร่วมเพศใน ‘สายเลือด’ เดียวกันซึ่งเรียกว่า ‘incest taboo’ เป็นต้น ส่วนจิตวิทยาอ้างว่า ฮอริโมนเพศทำให้เกิดความแตกต่างต่าง ๆ ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง นักสตรีนิยมคนหนึ่ง เช่น รูธ วอลล์ส์โกรฟ (Ruth Wallsgrove 1980) จึงโต้แย้งว่าลักษณะที่ถือว่าเป็นลักษณะร่วมของวิทยาศาสตร์ เช่น **การแยกตัวออกของวิทยาศาสตร์** (ในนามความเป็นอิสระที่ดี ปราศจากค่านิยมและความเป็นกลางที่ดี-ผู้เล่า) **ความมีเหตุมีผล** ก็ดี กับ **ความปรารถนาที่จะควบคุม** นั้น เป็นแรงตอบโต้หรือปฏิกิริยาของวิทยาศาสตร์ต่อความห่วงใยดูแลเอาใจใส่ (caring) และลักษณะต่าง ๆ ทางอารมณ์ซึ่งตามจารีตประเพณีถือว่า หรือได้รับการนิยามว่าเป็น ‘สภาวะหญิง’ กล่าวโดยสรุปคือ นักสตรีนิยม กับนักวิชาการที่สนใจเรื่องเพศภาวะ รวมทั้งนักวิชาการหรือนักทฤษฎีสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ในปัจจุบันต่างพากันวิพากษ์วิทยาศาสตร์ในฐานะที่อ้างว่าเป็นชุดความรู้/ความจริงชุดเดียวและเป็นสากลกันอย่างเอาจริงเอาจัง โดยเฉพาะผู้ที่ใช้วิธีคิดแบบหลังโครงสร้าง-หลังทันสมัยนิยมทำมากกว่านั้น คือถึงขั้น ‘ถอดรื้อ’ (deconstruct) กันเลยทีเดียว

ความก้าวหน้า

ภาษาไทยแปลมาจากคำว่า ‘progress’ ซึ่งเป็นมโนทัศน์สำคัญของตะวันตกที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาในยุคทันสมัยและเป็นสาระสำคัญประการหนึ่งของวิธีคิดแบบทันสมัยนิยม ที่จริงแล้ว ‘ความก้าวหน้า’ เป็นความคิด/แนวคิด (idea) ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาให้มีความหมายบ่งบอกถึง การเพิ่มขึ้นของความดั่งามสูงส่งของความรู้ (increasing sophistication of knowledge) กับการปรับปรุงคุณภาพของชีวิตให้ดีขึ้น แนวความคิดเรื่อง ‘ความก้าวหน้า’ จึงเป็นพลังผลักดันของอารยธรรมตะวันตกมาอย่างน้อยสามร้อยกว่าปี อนึ่งเมื่อมาถึงช่วงศตวรรษที่ยี่สิบแนวคิดนี้ถูกนำมาปรับใช้อย่างแปรผันหลากหลาย แต่มีนัยสำคัญว่าทุกสังคมทุกวัฒนธรรมในโลกสามารถก้าวหน้าได้ คำที่เราได้ยินบ่อย ๆ เช่น “โลกที่สาม” ประเทศกำลังพัฒนา ประเทศที่พัฒนาแล้วและเฟื่องเร็ว ๆ นี้เราได้ยินคำว่า ‘emerging economy’ เหล่านี้ล้วนมีความหมายเดียวกัน

แนวความคิดว่าด้วย ‘ประวัติศาสตร์สากลของมนุษยชาติ’ ถูกประกอบสร้างขึ้นมาในตะวันตกช่วงคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบแปดในงานของนักคิดนักปรัชญาหลายคนเช่น โวลแตร์ (Voltaire นามปากกาของนักเขียนนักคิด และนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสชื่อ Francois Marie Arouet 1694-1778) เทอร์โกต Baron de Aulne มีชื่อจริงว่า (Anne Robert Jacques 1727-1781) รัสบูรุษ และนักปฏิรูปเศรษฐกิจ ชาวฝรั่งเศส และค่านท์ (Immanuel Kant 1724-1804) เป็นต้น ในกรณีของค่านท์เขาทำให้เชื่อว่าเราได้มาถึงจุดที่เราได้พัฒนาความคิดเกี่ยวกับ ‘มวลมนุษยชาติที่เป็นเอกภาพ’ อย่างเต็มที่แล้ว และเรากำลังเคลื่อนที่ไปสู่สภาวะเชิงอุดมคติของ ‘ประชาสังคมที่เป็นสากล’ หรือ ‘universal civil society’ ซึ่งตั้งอยู่บน ‘ความยุติธรรม’ และ ‘เสรีภาพสูงสุดของปัจเจกสำหรับทุกคน’

คงไม่เป็นการ ‘ใส่สี่ใส่ไข’ มากเกินไปที่จะพูดว่าโลกตะวันตกนับแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบแปดเป็นต้นมา หมกมุ่นและหลงใหลใฝ่ฝันกับ ‘สวรรค์บนโลกนี้’ แทนที่สวรรค์ของพระเจ้าที่ค่อย ๆ ลดอิทธิพลลงไปในเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้คนบรรลุ ‘สวรรค์บนดิน’ ในชีวิตนี้คือ สิทธิ เสรีภาพสูงสุดสำหรับทุกคน หรือบางครั้งเรียกกันว่า ‘ความเสมอภาค’ ซึ่งจะนำคนเราแต่ละคนไปสู่ ‘ความก้าวหน้า’

- นักคิดบางคนบางกลุ่มบอกว่าแนวคิดของคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดมีองค์ประกอบห้าประการดังนี้
- ความเชื่อในพระเจ้าผู้เมตตากรุณาซึ่งดำเนินต่อไป
- การมองโลกว่ามีสัจธรรมด้านดี ว่าด้วยความหมายของชีวิตมนุษย์และจุดหมายปลายทางของชีวิต
- ความเชื่อว่าประวัติศาสตร์ไม่ใช่อะไรที่มีลักษณะแตกทำลายหรือสับสนอลหม่านไร้ระบบ แต่ทว่าเป็นประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนย้ายผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ที่คาดการณ์ล่วงหน้าได้โดยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เราสามารถรู้ได้
- ความเชื่อในเรื่องความสามารถที่ถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานผู้ซึ่งจะทำให้บรรลุถึงความก้าวหน้าที่สำคัญว่าไว้ว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตและการให้เกียรติแก่ผู้มาก่อนผู้ที่ทำให้ความเจริญก้าวหน้าเกิดขึ้นได้
- ความสำคัญของความรู้ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของพลังผลักดันความก้าวหน้า

สาระสำคัญทั้งห้าประการนี้ยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันมากบ้างน้อยบ้าง บ้างก็ถูกตั้งคำถาม หรือถูก ‘ประชันขันแข่ง’ (contest) ถูกวิพากษ์ หรือถ้าจะว่าไปแล้วทุกข้อถูกท้าทายหมดเช่น จากนักสตรีนิยมและนักหลังโครงสร้าง-หลังทันสมัยนิยม ยกตัวอย่างเช่น เรื่อง “ความรู้” หรือ “knowledge” ถูกตั้งคำถามหลายคำถามมาก เช่น “ความรู้คืออะไร?” “ใครเป็นคนบอกว่าอะไรเป็นความรู้อะไรไม่ใช่ความรู้?” “ความรู้มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ มนุษย์มีหน้าที่เป็นผู้ค้นหาความรู้นั้นให้พบนั้นจริงหรือ?” หรือว่า “ความรู้เป็นสิ่งประกอบสร้างขึ้นมา?” คำถามต่อที่ตามมาคือ “สร้างโดยใคร? ผู้ชายหรือผู้หญิง หรือผู้มีเพศภาวะที่หลากหลาย?” “สร้างขึ้นว่าอย่างไร?” “สร้างขึ้นที่ไหน?เมื่อไร?.....เพื่ออะไร?” เป็นต้น การตั้งคำถามประเภท “ไล่เบี้ย” ก็น้อย่างนี้ถือว่าสำคัญมาก ๆ ในทางปรัชญามีสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยเรื่องนี้เรียกว่า “ญาณวิทยา” หรือ “epistemology” นักสตรีนิยมเสนอว่ามีสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้ของนักสตรีนิยม” “ญาณวิทยานักสตรีนิยม” หรือ “feminist epistemology” ในทางสังคมวิทยามีวิชา “sociology of knowledge”

น่าตั้งข้อสังเกตว่าเมื่อพูดถึง “ความรู้” ในวงการทฤษฎีสังคมปัจจุบันมักพูดถึงควบคู่กับ “อำนาจ” เช่น “power/knowledge” ซึ่งหลายคนรู้ว่าเป็นจุดเด่นประการหนึ่งของวิถีคิดแบบฟูโก แต่ถ้าดูจากที่เล่ามาข้างบน ความคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง “ความรู้กับพลังอำนาจ” มีการถกเถียงกันมาก่อนหน้าแล้ว

เรื่องความก้าวหน้าไปจนกระทั่ง “การพัฒนา” ก็เป็นประเด็นสำคัญในการตั้งคำถามของนักสตรีนิยมทุกสำนักคิด/ทุกแนวทางด้วยเช่นกัน

กล่าวโดยสรุปสิ่งที่เรียกว่า “ความมีเหตุมีผลแบบวิทยาศาสตร์” ซึ่งอ้างตัวว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจาก “ความรู้แบบวิทยาศาสตร์” ตลอดจนวิทยาศาสตร์ประยุกต์ทั้งหลาย เช่น แพทย์ศาสตร์ตะวันตก ที่อ้างว่ามีสถานะเชิงญาณวิทยาว่าเป็น “ความรู้” / “ความจริง” ที่ถูกต้องที่สุดเพียงชุดเดียวมาโดยตลอดตั้งแต่

คริสต์ศตวรรษที่สิบแปดจนถึงยี่สิบนั้น เมื่อขึ้นคริสต์ศตวรรษใหม่ต้องเผชิญหน้ากับการทำทาส หรือประกวด ประชัน หรือแม้กระทั่งถูก “ถอดรื้อ” อย่างเอาจริงเอาจัง

การมองพัฒนาการของโลกว่าก้าวหน้าไปเป็นเส้นตรง ทศนะในการมองแบบนี้ของโลกตะวันตก คริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ซึ่งเป็นมุมมองในด้านดีนั้น ในปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์โลกก็ไม่เป็นจริง ตัวอย่างสำคัญที่ล้มล้างหรือถอดรื้อวาทกรรมความก้าวหน้า เช่น “สงคราม” และ “ความรุนแรง” ที่เกิดขึ้นตลอดมา สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง สงครามโลกครั้งที่สองกับการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวและชาว “โรมานี/ยิปซี” การทิ้งระเบิดปรมาณูที่ฮิโรชิมาและนางาซากิ สงครามอินโดจีน สงครามในตะวันออกกลาง อาฟริกา ลาตินอเมริกา และความขัดแย้งถึงขั้นเกิดการชนฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในบอสเนีย สงครามความขัดแย้งระหว่างอาหรับกับอาหรับ มุสลิมกับมุสลิม มุสลิมกับยิวและคริสต์ แม้กระทั่งในเมืองไทยเองก็มีสงครามสามจังหวัดภาคใต้ เป็นต้น **“การค้ามนุษย์”** (human trafficking) ซึ่งเป็นเรื่องการค้าทาสในยุคปัจจุบัน (modern day slavery) เกิดขึ้นทั่วโลกในปัจจุบันหลายคนอาจคิดว่าการค้าทาส/มีทาสเป็นเรื่องในประวัติศาสตร์นั้นไม่จริง ประเทศไทยทุกวันนี้ได้ชื่อว่าเป็นทั้งประเทศต้นทางปลายทางและประเทศทางผ่านของการค้ามนุษย์ของโลกที่สำคัญประเด็นนี้ถือว่าเป็น ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่รุนแรงกว้างขวางที่สุดในปัจจุบันก็ว่าได้ **“การพัฒนาแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม”** เป็นตัวอย่างสำคัญอีกประการหนึ่งว่า โลกทัศน์แบบตะวันตกยุคศตวรรษที่สิบแปด ซึ่งยังคงมีอิทธิพลต่อวาทกรรมการพัฒนาในปัจจุบันนั้น **ไม่เป็นจริงอย่างที่คิด** การเกิดขึ้นของชุดความคิดว่าด้วย “การพัฒนาทางเลือก” ก็ดี “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ก็ดีล้วนเป็นการประกอบสร้างความคิดที่ต้องการทำลายวิพากษ์ และ “ถอดรื้อ” การพัฒนากระแสหลักที่พูดถึง เขียนถึง และปฏิบัติการกันมานาน

นักสตรีนิยมทุกสายทุกแนวทางล้วนวิพากษ์ “ถอดรื้อ” ความคิดว่าด้วยความก้าวหน้า และการพัฒนา กับผลที่เกิดขึ้นจากทัศนะดังกล่าวมาโดยตลอด นักสตรีนิยมนอกจากต่อต้านสงครามและความรุนแรงในภาวะสงครามแล้ว พวกเธอยังชี้ให้เห็นและลุกขึ้นมาต่อต้าน “ความรุนแรงในครอบครัว” ซึ่งนักวิชาการและนักปฏิบัติการหรือ “นักกิจกรรม” แนวอื่น ๆ มองไม่เห็นด้วยซ้ำไป ส่วนการพัฒนานักสตรีนิยมก็มีแนวคิดว่าด้วยการพัฒนาที่ทั้งเหมือนและแตกต่างจากนักพัฒนาที่ต่อต้านการพัฒนาระแสหลักที่น่าสนใจมากมายหลายประเด็น จนสามารถเปิดสอนเป็นวิชา **“ผู้หญิงกับการพัฒนา”** ได้ ส่วนเรื่องสิ่งแวดล้อมในทัศนะของนักสตรีนิยมก็มีวิคิดหรือทฤษฎีต่าง ๆ ของพวกเธอที่พัฒนาขึ้นมาจากประสบการณ์ของผู้หญิง เช่น ในวิชา **“ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม”** เป็นต้น

ความมีเหตุมีผลแบบวิทยาศาสตร์กับอารมณ์ความรู้สึก

เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่อีกเหมือนกันกล่าวคือ มรดกตกทอดทางความคิดของคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เรื่อง “ความมีเหตุมีผล” นั้นในทัศนะของนักสตรีนิยมต่างจากนักสังคมศาสตร์ เช่น นักรัฐศาสตร์และนักสังคมวิทยา ในขณะที่นักรัฐศาสตร์และนักสังคมวิทยาของศตวรรษที่สิบเก้า-ยี่สิบเชื่อเรื่องนี้ค่อนข้างมาก เช่นในแวดวงสังคมวิทยา รวมทั้งนักมานุษยวิทยาด้วยเชื่อว่า สังคมมีระบบระเบียบที่เราสามารถทำความเข้าใจได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นในวิถีคิดเรื่อง “ระบบสังคม” หรือ “social system” และ “ระบบวัฒนธรรม” หรือ “cultural system” ที่นักสังคมวิทยา-นักมานุษยวิทยา หรือ “ผู้รู้” สามารถคิดหาวิถีคิด วิธีการเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์และบูรณาการอย่างเป็นระบบได้อย่างปราศจาก “ค่านิยม” หรือ “เป็นกลาง” ทั้งหมดนี้เรียกว่า “วิธีวิทยา” หรือ “methodology” ความรู้ที่ได้จากการศึกษา/วิจัยแบบนี้สามารถนำมาสร้างเป็น**ทฤษฎีทั่วไป**ได้ เช่น ทฤษฎีสังคม ทฤษฎีวัฒนธรรม ดังนั้นจึงเกิดมีการกล่าวอ้างว่า “องค์ความรู้” ที่ได้มานั้น “เป็นวิทยาศาสตร์” ซึ่งบางที่เรียกกันว่าเป็นความรู้แบบ “ปฏิฐานนิยม” นักวิชาการในสาขาวิชาเหล่านี้บางยุคบางสมัยเรียกตนเองว่าเป็น “นักวิทยาศาสตร์สังคม” หรือ “social scientists” การอ้างแบบนี้ในแวดวงนักสตรีนิยมเรียกว่าเป็น “การอ้างอภิสิทธิ์” เหนือความรู้ชุดอื่น ๆ เช่น ชุดความรู้ของผู้หญิงที่ถูกประทับตราให้ว่าเป็น**ความรู้ที่วางอยู่บนอารมณ์ความรู้สึก** เพราะผู้หญิง ‘เพศ’ ที่ไม่รู้จักใช้ ‘เหตุผล’ ตรงนี้นักสตรีนิยมยอมไม่ได้ พวกเขาไม่เพียงแต่โต้แย้งว่า ผู้หญิงก็เป็นเพศที่มีเหตุผลได้เช่นเดียวกับผู้ชาย ถ้าได้รับโอกาสให้ได้รับการศึกษาเหมือนผู้ชาย เทาเทียมกับผู้ชาย ส่วนอีกแนวหนึ่งได้ก็คืออารมณ์ความรู้สึกเป็นเรื่องที่เป็น “ปกติวิสัย” ของมนุษย์ ดังนั้นการตัดเรื่องอารมณ์ความรู้สึกออกไปจากการศึกษาทำความเข้าใจมนุษย์/ความสัมพันธ์ของมนุษย์จึง**ทำไม่ได้** อีกแนวหนึ่งคือการเสนอว่าเรื่องนี้เป็นการประกอบสร้างวิถีคิดแบบชั่วคราวข้าม ที่อ้างว่าเป็นสากลและตายตัว ซึ่งในปรากฏการณ์จริงแล้วไม่เป็นอย่างนั้น พุคอีกอย่างหนึ่งคือวิถีคิดแบบนี้มีสถานะเป็นเพียง “วาทกรรม” หนึ่งในที่สามารถถูก “ถอดรื้อ” ได้

ถ้าหันกลับมาดูหน่วยรวม ๆ ที่เรียกกันหลวม ๆ ว่า “สังคมไทย” ก็จะมีชุดความรู้มากมายหลายชุดมากที่ดำรงอยู่ร่วมกัน หรือแม้กระทั่งใน “หัว” ของตัวเราเองก็เป็นอย่างนั้น ตัวอย่างเช่น ชุดความรู้ หรือ “วิถีคิด” แบบพุทธ ฮินดู ผี ความรู้ชาวบ้าน ความรู้/ภูมิปัญญาชนเผ่าที่มีมากมายหลายเผ่า ชุดความรู้ของผู้มีเพศภาวะต่าง ๆ ที่หลากหลาย และอื่น ๆ อีกมากมายอยู่ร่วมกับชุดความรู้ในแบบที่เรียกว่า “มีเหตุมีผลอย่าง เป็นวิทยาศาสตร์” นักวิทยาศาสตร์ไทย “กลัวผี” “ดูดวง” “ปฏิบัติธรรม” เป็นสิ่งที่เห็นได้ทั่วไป เป็นเรื่องยากมากที่จะบอกว่าวิถีคิดหรือชุดความรู้ใดเป็นผู้ค้นพบหรือนำเสนอ “ความจริง” ที่ “ถูก” แต่เพียงผู้เดียว

ภาวะพลเมืองในยุคสมัยใหม่กับกระบวนการประชาธิปไตย

ที่เล่ามาอย่างค่อนข้างยืดเยื้อและผู้อ่านบางคนอาจเห็นว่า “ไม่เห็นจะเกี่ยวข้องอะไรกับเรื่อง ภาวะพลเมือง เพศภาวะ และภาวะชาติพันธุ์อะไรเลย” คิดอย่างนั้นก็ไม่ได้เป็นไร แต่ “ผู้เล่า” ต้องการเพียงจะบอกว่าคุณค่าความเป็นมาหรือ “รากเหง้า” ของภาวะพลเมืองที่ขยายฐานออกมาจากวิถีคิดที่ด้วยภาวะพลเมืองในแบบกรีกยุคคลาสสิกนั้นมาจาก “กระบวนการเปลี่ยนแปลงให้เป็นประชาธิปไตย” หรือ “democratization” ที่นิยามของภาวะพลเมืองหรือความเป็นพลเมืองถูกขยายให้กว้างขึ้นโดยไม่มีจำกัดในเรื่องเพศ/เพศภาวะ อายุและชาติพันธุ์ในหน่วยที่เรียกว่า “รัฐสมัยใหม่” หรือ “modern state”

ข้อความที่เล่ามาข้างบนถ้าอ่านไปเรื่อย ๆ ก็ไม่น่าจะมีอะไรติดขัด แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งก็เห็นว่ายังมีปัญหาหรือ “เรื่อง” ที่น่าคิดและน่าปวดหัวอยู่เต็มไปหมด เช่น พลเมืองประกอบด้วยใคร เพศ/เพศภาวะอะไร รัฐสมัยใหม่มักกำหนดว่ามีเพียงชายกับหญิงเท่านั้น โดยอ้างอิงทั้งจารีตประเพณี คัมภีร์ศาสนาและวิทยาศาสตร์ กระนั้นก็ตามก็ยังมีอคติต่อผู้หญิงว่า “โดยธรรมชาติ” แล้วต้องสืบพันธุ์ คือเป็นเมียและแม่อยู่แต่ในบ้านเท่านั้น ส่วนผู้มีเพศภาวะ/เพศวิถีที่หลากหลายถูกประทับตราว่าเป็น “โรค” หรือไม่ก็ “เบี่ยงเบน” กลายเป็น “ปัญหาสังคม” ที่ต้องแก้ไขเยียวยากันเลยทีเดียว.....นี่ยังไม่ได้พูดถึง ความแตกต่างทางชาติกำเนิด ชนชั้น ชาติพันธุ์ อายุ ภาวะทางกายและจิต (พิการ/ไม่พิการ) อีกต่างหาก.....เรื่องนี้สามารถเชื่อมโยงได้กับอีกหลายเรื่อง เช่น มโนทัศน์ “คนอื่น” “(the) Other” และ “ความเป็นอื่น”/ “Otherness” เป็นต้น พูดง่าย ๆ คือ คนบางกลุ่มบางประเภทถูก “กั้นออก” ให้กลายเป็นพลเมืองชั้นสอง-ชั้นสามถูกเลือกปฏิบัติ ถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพ ไม่ได้ได้รับความเสมอภาค และอื่น ๆ อีกมากมาย ในกรณีของสังคมไทยดูเหมือนจะ “ยอมรับ” หรือไม่ก็ “อดกลั้น” “เข้าใจ” ผู้มีเพศภาวะและเพศวิถีที่หลากหลายอยู่หลายระดับขึ้นอยู่กับการประเดิม กับกาลเทศะ เช่น ในภาคบริการและการท่องเที่ยวยอมรับและใช้ประโยชน์มาก แต่ในทางกฎหมายบ้าง “ไม่ขยับ” จึงเกิดมีการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง